

УДК 338.432

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-284-4(2)-33

ПІЛЯВСЬКИЙ В. І.

Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

РЕСУРСИ ТА ФАКТОРИ ВИРОБНИЦТВА: ЇХ ПОЄДНАННЯ І ОБМЕЖЕНІСТЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Статтю присвячено актуальній проблемі – формуванню і забезпеченню підприємств ресурсами виробництва. Висвітлена науково-теоретична значимість чіткого розуміння ресурсів і факторів виробництва. Основним завданням визначено узагальнити положення економічної теорії щодо сутнісної характеристики виробничих ресурсів, їх обмеженості, що не обумовлені якимись фізичними властивостями самих благ.

Метою статті є узагальнення основних положень економічної теорії щодо сутнісної характеристики виробничих ресурсів, їх класифікації та використання терміну «фактори виробництва» при вирішенні проблеми обмеженості ресурсів в економіці аграрних і агропромислових підприємств.

До обмежених ресурсів віднесено такі блага, на які в даний момент попит перевищує пропозицію, класифіковано виробничі ресурси з позиції форми та тривалості участі їх в господарській діяльності, у плані об'єкта і суб'єкта та схематично охарактеризовано землю, працю і капітал. Розглянуто нетотожність понять «виробничі ресурси» і «фактори виробництва».

Структура факторів виробництва подана з позиції матеріальних носіїв. Акцентується увага на тому, що поряд із землею, працю та капіталом менеджмент не є четвертим фактором виробництва, а лише головною складовою людського капіталу. Науковий пошук дав змогу визначити, що поза процесом праці може мати місце лише потенційний працівник, але не особистий фактор виробництва. Доведено, що фактори виробництва на підприємстві мають знаходитися між собою в певній якійсь відповідності та правильних кількісних співвідношеннях. Встановлено, що обмеженість стосовно виробничих ресурсів означає, що їх запас менше потреби в даних ресурсах. Якщо ресурси обмежені, абсолютно чи відносно, то потреби не мають певних меж.

Узагальнення науково-теоретичних підходів використання ресурсів виробництва, факторів виробництва, обмеженості ресурсів і проблеми їх вибору привели до висновку, що підприємства мають підвищувати якість продукції, зменшувати втрати ресурсів та якнайбільше задовольняти потреби споживачів.

Ключові слова: виробничі ресурси, фактори виробництва, особистий фактор, обмеженість ресурсів, процес праці, потреби.

PILAVSKII V.

International University of Business and Law, Kherson

RESOURCES AND FACTORS OF PRODUCTION: THEIR COMBINATION AND LIMITATION IN ENTERPRISES

The article is devoted to an urgent problem – the formation and provision of enterprises with production resources. The scientific and theoretical significance of a clear understanding of resources and factors for production is highlighted. The main task is to generalize the provisions of economic theory on the essential characteristics of production resources, their limitation, which are not due to any physical properties of the goods themselves.

The purpose of the article is to summarize the main provisions of economic theory on the essential characteristics of production resources, their classification and use of the term "factors of production" in solving the problem of limited resources in the economy of agricultural and agro-industrial enterprises.

Limited resources include those goods for which demand currently exceeds supply, classify production resources from the standpoint of the form and duration of their participation in economic activities, in terms of object and subject, and schematically describe land, labor and capital. The dissimilarity of the concepts "production resources" and "factors of production" is considered. The latter are only part of the production resources that participate in this cycle and in a certain period of time.

The structure of production factors is presented from the standpoint of material carriers. Emphasis is placed on the fact that, along with land, labor and capital, management is not the fourth factor of production, but only the main component of human capital. Scientific research has made it possible to determine that outside the labor process, only a potential employee can take place, but not a personal factor of production. It is proved that the factors of production at the enterprise must be in a certain qualitative correspondence and the correct quantitative ratios. It is established that the limitation of production resources means that their stock is less than the need for these resources. If resources are limited, absolutely or relatively, then needs have no limits.

The generalization of scientific and theoretical approaches to the use of production resources, factors of production, limited resources and the problem of their choice led to the conclusion that companies should improve product quality, reduce resource losses and best meet the needs of consumers.

Keywords: production resources, factors of production, personal factor, limited resources, labor process, needs.

Вступ

Одним із найважливіших чинників в сучасних умовах ринкового розвитку виробництва підприємств є стан забезпеченості їх ресурсами. Останнім має бути притаманна відповідна сфера функціонування. Тобто, не всі виробничі ресурси є факторами виробництва, а лише частина із них.

В економіці існують різні підходи до визначення факторів виробництва, їх поділяють на особисті та речові, зокрема вказуючи, що вирішальним елементом виробництва є людина з її умінням, або виробництво виникає у результаті взаємодії праці та капіталу, а галузь є об'єктом їх оптимального поєднання.

Саме науково-теоретична значимість чіткого розуміння ресурсів і факторів виробництва зумовлює

актуальність проведених досліджень, що дає можливість підвищити рівень економічної науки і практичного розв'язання економічних проблем виробництва.

Вивченню теоретичних проблем формування і використання ресурсів та факторів виробництва присвячено низку наукових робіт. Серед публікацій такого роду слід вирізнити наступних авторів: Є.Ф. Борисов, А. Маршалл, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, С.І. Пирожков, Г.Н. Климко, В.В. Несторенко, П. Самуельсон і В. Нордхаус та багато інших.

Незважаючи на ґрунтовні дослідження теоретиків і практиків, на даний час у цій проблематиці немає єдиної думки щодо понятійності ресурсів і факторів виробництва.

Мета та завдання статті

Метою статті є узагальнення основних положень економічної теорії щодо сутнісної характеристики виробничих ресурсів, їх класифікації та використання терміну *фактори виробництва* (особисті і речові) при вирішенні проблеми обмеженості ресурсів в економіці аграрних і агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

При характеристиці виробництва в економіці, галузі, підприємстві використовуються терміни «виробничі ресурси» і «фактори виробництва». Тож чи тотожний зміст цих понять? Спробуємо дати відповідь на це запитання.

Ресурс (фр. *ressources*) – засоби, запаси, можливості, джерела чого-небудь (природні, економічні, людські тощо). Отже, поняття «виробничий ресурс» – це насамперед потенційні можливості елементів, які необхідні для функціонування виробництва. Потенціал (лат. *potentia* – сила, потужність) – це насамперед можливість досягти чого-небудь (результату). Виробничий потенціал – це можливість (чогось чи когось) виробити певний обсяг продукту (товару, продукції, послуг). Тобто, йдеться про якісь можливості людини, землі, засобів праці, національної економіки, галузі або підприємства.

Отже, виробничі ресурси підприємства є лише потенційним джерелом випуску продукції. Щоб бути представленими саме як сила, тобто як дещо діюче, виробляюче та організоване у створювальний процес, вони повинні об'єднатися, бути задіяними, стаючи у своїй єдності факторами виробництва.

В економічній літературі зустрічаються різні підходи до класифікації (лат. *classis* – розряд, клас, *fasio* – роблю, розкладаю) виробничих ресурсів, які характеризують важливі критерії, згідно з якими і проводиться їх класифікація.

З огляду на відтвореність виробничі ресурси поділяють на:

- а) невідтворювальні – це всі корисні копалини;
- б) відтворювальні – ґрунт, флора, фауна, водні ресурси, людина.

Невідтворювальні й природно вироблені виробничі ресурси є екзогенними, тобто задіяними в економічний процес із зовнішнього середовища. Економічно відтворені – це ендегенні, або внутрішні ресурси.

Природа – важливий засіб виробництва, тому складовою частиною процесу відтворення є поновлення природних ресурсів, навколишнього середовища. Нині це має особливе значення у зв'язку з посиленням тиску на природу. Для майбутніх поколінь життєво необхідне значення має раціональне використання невідтворюваних ресурсів: нафти, газу, вугілля, залізних, мідних і марганцевих руд та ін. Запаси корисних копалин обмежені й можуть вичерпатися. Скажімо, за нинішніми даними людство вже в недалекому майбутньому відчує брак таких енергоносіїв, як природний газ і нафта. При цьому розрізняють розвідані запаси природних багатств і потенційні запаси (які ще недостатньо враховані). Обстеження у багатьох країнах показали, що розвіданих запасів (наприклад, нафти, газу та вугілля) може вистачити тільки на декілька десятих років. Великомасштабне використання корисних природних мінералів призвело до зменшення їх запасів у багатьох регіонах планети. Залишилося надто мало неосвоєних земель, придатних для сільськогосподарського виробництва. Порівняно швидко зменшується лісовий покрив земної поверхні: з 1950 по 2000 р. майже на 10%. Різні країни забезпечені природними ресурсами неоднаково. Наприклад, Росія має у своєму розпорядженні величезні запаси природних багатств. У розрахунку на душу населення порівняно із США її ресурсний потенціал більше у 2-2,5 рази, Німеччини – у 6 разів, Японії – у 18-20 разів [1].

Україна за різноманітністю корисних копалин, кількістю родовищ на одиницю площі належить до країн, найбільш забезпечених мінеральними ресурсами. На її території розвідано 94 види корисних копалин. Приблизна вартість розвіданих сировинних запасів оцінюється у 7 трлн дол. США. Однак, за умов економічної кризи мінерально-сировинний комплекс України зазнав відчутних втрат, «наявні резерви дають змогу довести власний видобуток нафти до 7-8 млн т і газу – 30-35 млрд куб. м на рік» [4].

Слід зважити й на ту обставину, що після розпаду СРСР основна енергетична база перейшла у власність Росії, Казахстану та Туркменістану, в яких є великі запаси палива. До 1990 року в Україні розвідані запаси нафти та газу були значною мірою вичерпані, а вугільна промисловість знаходиться у кризовому стані.

Отже, для економіки України у цілому дедалі актуальнішою стає проблема заміщення невідтворюваних ресурсів, використання нетрадиційних видів енергії на основі розвитку науково-технічного прогресу. Як вихід із становища називають використання ядерної енергії. Проте, ця енергія викликає суперечки, бо несе з собою загрозу навколишньому середовищу, а крім того, запаси ядерного палива й

урану також обмежені. Тому, вирішуючи енергетичну проблему, необхідно використовувати такі альтернативні енергоносії, як сонячна енергія, енергія вітру та припливів.

Земля сільськогосподарського використання також зазнає достатньо сильного руйнування (внаслідок хижацького використання, ерозії тощо) або, навпаки, її родючість може «примножуватися» за рахунок проведення меліорації, внесення добрив, застосування сівозмін тощо.

Продуктивні сили, втілені в суспільному багатстві, та сучасні технічні можливості не є гарантією раціонального й ефективного природокористування. Взаємодія природи та суспільства не слід зводити до техніко-економічних процесів. У відносини з природою суспільство вступає в єдності продуктивних сил і виробничих відносин. Отже, характер, форма та результати взаємодії суспільства з природою визначаються не лише продуктивними силами, а й виробничими відносинами, відносинами управління господарським процесом.

Стратегічними цілями у сфері охорони навколишнього середовища й раціонального використання природних ресурсів є: підтримання найсприятливішого для здоров'я екологічно безпечного середовища для забезпечення фізичного, психологічного та соціального благополуччя населення; забезпечення раціонального природокористування в інтересах ефективного та стійкого соціально-економічного розвитку; збалансованість процесів відтворення та використання відтворюваних ресурсів із широким залученням у господарський обіг відходів виробництва; збереження біосферної рівноваги на локальному, регіональному й глобальному рівнях; збереження генетичного фонду, видової та ландшафтної різноманітності природи, ландшафтно-архітектурної особливості сільської місцевості й міст як безцінного здобутку народу, основи національних культур і духовного життя усіх членів суспільства [5].

Таким чином, обмеженість сировинних ресурсів, загроза їх зникнення диктують постійну необхідність їх раціонального використання й пошуку нових енергетичних джерел. У цілому загальне погіршення екологічної ситуації у світі – це глобальна проблема людства. Її вирішення потребує поєднання зусиль усіх країн з метою розвитку природоохоронного господарювання і на цій основі збалансувати інтереси економіки й навколишнього середовища.

Дуже важливою і теж не обумовленою якимись фізичними властивостями самих благ є різниця між обмеженими («економічними») і вільними благами.

До обмежених відносяться такі блага, на які в даний момент попит перевищує пропозицію, тому їх споживання слід «раціонувати» шляхом встановлення відповідної ціни. З вільними благами такого не відбувається: навіть за нульової ціни вони є в кількості, що перевищує потребу споживачів у них в даний момент. Якщо кількість якогось блага така велика, що воно має руйнівний характер або характер, що обтяжує суспільство (наприклад, відходи), і для його усунення (наприклад, вивезення) споживачі готові нести певні витрати, то таке благо має негативну ціну.

У зарубіжній економічній науці, як правило, виділяють три класичні ресурси виробництва: працю, землю й капітал. Кожен із них має власну, відмінну від інших характеристику, що ґрунтується на узагальненні й спрощенні конкретних спостережень: земля дана самою природою й традиційно розглядається як продуктивна сила, що не руйнується; капітал складається з ресурсів виробництва, які виготовлені працею (типові приклади – фабрика й машина); ще з давніх-давен людина користувалася допоміжними засобами, які полегшували їй працю (наприклад, плуг, рибальська сіть, колесо тощо). Ці інструменти були «капіталом» трудівника. Вони слугували підвищенню ефективності його роботи. До «капіталу» відносять весь накопичений запас засобів для виробництва матеріальних благ і для досягнення тих вигод, які звичайно вважаються частиною доходу. Це основне ядро багатства, коли розглядається як фактор виробництва, а не як безпосереднє джерело задоволення» [3, с. 208].

У сучасній промисловості цієї мети досягають шляхом застосування складних машин й устаткування. Усі товари, які виробляють спеціально для того, щоб знову їх надати у виробництво, називають «капіталом». Машини й механізми, будівлі та інструменти, що їх використовують у виробництві, називаються основним капіталом. Гроші, призначені для придбання засобів праці та сировини, називають грошовим капіталом.

Складовою частиною капіталу вважають також знання людей та вміння організувати виробництво. Знання (інтелектуальна власність) – це найпотужніший рушій виробництва, за допомогою їх люди підкоряють природу та примушують її сили задовольняти свої потреби. Організація виробництва сприяє знанням знайти в ній своє місце. Вона має багато форм: окремого підприємства (підприємця), виробництва, галузі і врешті-решт форму держави, що забезпечує безпеку виробництва, виробника, власника. Деякі економісти вважають за доцільне виділити організацію виробництва як окремий фактор. Хоч вміння та право організації виробництва може бути юридично підтвержене й захищене дипломом, атестатом, авторським свідоцтвом, ліцензією тощо і бути окремим об'єктом власності, але фактором виробництва, окремо від свого носія – людини, вона напевно не може бути.

Праця є виробничим чинником, що реалізується через людину, а трудові ресурси – це наявне працездатне населення з необхідною професійною підготовкою і знаннями, яких потребує виробництво.

З позицій форми та тривалості участі у виробництві виробничі ресурси підприємств поділяють на:

а) ті, що забезпечують виробництво – функціонують протягом багатьох циклів і в готовому продукті у буквальному значенні матеріально не втілюються (засоби праці, тобто основні засоби);

б) втілені ресурси – функціонують протягом одного циклу і є матеріально-енергетичною основою виробленого продукту (предмети праці).

У плані суб'єкта й об'єкта виробничі ресурси поділяються на:

а) об'єктивні – матеріально-речовинні ресурси (засоби виробництва);

б) суб'єктивні – трудові ресурси.

Дуже схематично виробничі ресурси підприємств можна охарактеризувати у такий спосіб: земля незнищувана і непримножувана; капітал може бути збільшений до будь-яких розмірів; кількість людей, здатних запропонувати свою працю, не може біти визначена економічними методами. Але дана характеристика потребує доповнень. Так, капітал може значно зрости за тривалий період часу, проте у короткостроковому плані його розмір змінюється лише в обмежених рамках.

Щодо використання терміну «фактори виробництва», то поняття «фактор» у перекладі з латинської (factor) означає діючий, виробляючий. Звідси випливає висновок, що це лише та частина виробничих ресурсів підприємства, яка бере участь в даному циклі виробництва. Іншими словами, виробничі ресурси підприємства лише тоді є фактором виробництва, якщо вони знаходяться в органічній єдності та здатні забезпечити виробництво продукції.

З огляду на матеріальні носії структуру факторів можна подати таким чином.

Речові фактори виробництва підприємств використовуються як засоби оснащення трудової діяльності, примноження її продуктивної сили. Їх, як зазначалося, називають «засоби праці» на підприємствах.

Функція робітника як особистого фактора виробництва на підприємстві полягає у використанні у процесі праці своєї робочої сили для зміни предметів і сил природи з метою задоволення власних потреб.

У деяких випадках стверджується, що поряд із землею, працею та капіталом менеджмент є четвертим виробничим фактором, без якого не можуть ефективно функціонувати і три інші фактори. Однак менеджмент – це функція певної категорії працівників-менеджерів, і вона є лише головною складовою їх робочої сили, тобто людського капіталу.

Частину засобів виробництва на підприємстві представляють об'єкти, на які людина діє своєю силою й перетворює в необхідні їй продукти. Ці об'єкти називають предметами праці.

Узагальнюючи викладене можна стверджувати, що одні й ті ж фактори при вивченні їх з різних боків дещо змінюють свою назву, розширюють свою характеристику, але не втрачають своєї суті та ролі у виробничому процесі.

Засоби виробництва підприємств як фактори прийнято називати природно-речовими (уречевлена праця). Щодо працівників (людей), використовується різна термінологія. Найчастіше вживають такі поняття: «людський (особистий) фактор», «праця», «робоча сила». Розглянемо їх співвідношення.

Фактором виробництва є людина зі своєю робочою силою. Тобто особистий фактор – це індивід (людина), який володіє робочою силою і з'єднується з речовими умовами на певній ділянці виробництва, доцільно витрачає свою робочу силу і здійснює процес праці. Особистий фактор безпосередньо пов'язаний з процесом праці. Якщо робоча сила – це потенціал індивіда, то праця – його функція, тобто процес споживання робочої сили, коли людина функціонує як фактор виробництва. Поза процесом праці може мати місце лише потенційний працівник, але не особистий фактор виробництва. Робоча сила – це властивість людини, завдяки якій вона стає людським компонентом продуктивних сил, доцільно витрачаючи свою робочу силу в процесі праці. Інакше кажучи, робоча сила – здатність людини до праці, сукупність її фізичних і набутих інтелектуальних знань і досвіду, які використовуються нею у процесі виробництва матеріальних благ та послуг. Обидва види факторів виробництва (особистий і речовий) на підприємстві мають єдине призначення: вони є складовими продуктивних сил для створення засобів існування людини (матеріальних і духовних благ). Але їх функції у процесі виробництва відрізняються.

Функціонуванню та взаємодії цих факторів виробництва передують їх поєднання. Будь-який процес виробництва – це поєднання людей певним способом між собою та з відповідними речовими факторами.

Технологічний спосіб поєднання факторів виробництва на підприємстві характеризується певним набором виробничих ресурсів, з одного боку, і випуском продукції, – з другого.

Для того, щоб усі фактори привести в рух, потрібно знайти правильні кількісні співвідношення між усіма речовинними елементами виробництва та чисельністю робітників підприємства. Це залежить від технології, яка визначає способи переробки природних та інших речовин та одержання готових продуктів. Іншими словами, в кількісному аспекті між чинниками виробництва повинна бути відома пропорційність розмірів. Вона заздалегідь визначена техніко-технологічними параметрами виробництва. Наприклад, кількість скотарів визначається не тільки чисельністю поголів'я на вирощуванні, а й технологією їх утримання. У кількісному плані незбалансованість робочих місць і трудових ресурсів підприємства призведе до того, що якийсь компонент виробництва залишиться чинником можливого використання, не зможе виявити себе як продуктивна сила.

Фактори виробництва на підприємстві повинні знаходитися між собою в певній якісній відповідності. Без відповідності професійно-кваліфікаційного рівня працівника речовинним елементам продуктивних сил він не зможе функціонувати як фактор виробництва. Наприклад, обслуговувати ЕОМ може лише людина, що має відповідну кваліфікацію.

Отже, фактори виробництва постійно знаходяться між собою в певному кількісному та якісному співвідношенні. У загальному плані людський та речовий фактори складають одне ціле – систему продуктивних сил суспільства.

Водночас людський фактор містить не лише функцію, а й саме джерело розвитку продуктивних сил (з огляду на його особисті потреби). Тільки жива праця людини, сам працівник може створювати засоби виробництва. Тільки людському фактору властивий процес самовдосконалення. Людина є носієм «знань», їх «генератором» тощо. «Знання, – писав А. Маршалл, – це наш наймогутніший двигун виробництва. Воно дозволяє нам підкорити собі природу і примушує її сили задовольняти наші потреби» [3, с. 208].

При вирішенні проблем «що, як, скільки і для кого виробляти?» – підприємство стикається з дилемою: «необмеженість потреб – обмеженість ресурсів». Іншими словами, якщо ресурси обмежені, то потреби не мають певних меж.

Обмеженість стосовно виробничих ресурсів означає, що їх запас менше потреби в даних ресурсах.

Отже, фактори або ресурси виробництва у кожний момент часу обмежені стосовно потреб людей. Ця обмеженість може бути: абсолютною, коли ресурси взагалі неможливо збільшити, й відносною, коли ресурси можна збільшити, але меншою мірою порівняно із зростанням потреб.

В першому випадку ресурс не можливо або майже не можна швидко збільшити. Обмежувачами тут є загальна чисельність населення кожної категорії й особливо частка в його складі працездатних осіб, а також площі необхідних земель для виробництва продукції і переробки аграрної сировини.

У другому – ресурс можна в принципі збільшувати до необхідних розмірів. Проте, за стислий термін його не можна одержати у бажаних розмірах, тому що кілька років знадобиться на створення нових машин, устаткування, будівель і споруд та освоєння технологій землеробства.

У багатьох підприємств особливо гостро відчувається обмеженість виробничих ресурсів порівняно зі сформованим і зростаючим рівнем потреб. Внаслідок таких об'єктивних обставин перед господарською діяльністю підприємств постає завдання першорядної ваги: максимально ефективно використовувати власний виробничий потенціал, тобто намагатися якнайбільше задовольнити потреби людей при найменшій та раціональній витраті ресурсів [14].

Саме обмеженість ресурсів, необхідних для виробництва різноманітних виробів, змушує як підприємства, так і суспільство в цілому вибирати між відносно дефіцитними товарами. П. Самуельсон і В. Нордхаус стосовно цього наводять приклад альтернативи виробництва з двох продуктів «масло або гармати», з якого роблять висновок, що держава при дефіциті ресурсів може їх витратити або на масло, або на гармати. Коли вона відмовиться від деяких обсягів виробництва масла, то це дозволить їй виробити деяку кількість гармат. Переорієнтування ресурсів із виробництва масла трансформується умовно у виробництво гармат.

Цілком завантажена економіка завжди при виробництві одного товару повинна скорочувати щось інше. Заміщення – це закон життя в економіці при повній зайнятості. Межа виробничих можливостей визначає вибір суспільства [6].

Обмеженість ресурсів і проблема вибору змушують суспільство підвищувати ефективність виробництва (включаючи якість продукції). У будь-якій економічній системі – це головне завдання організації виробництва. Підвищення якості продукції, раціональне використання обмежених ресурсів (відсутність втрат) дають змогу дещо пом'якшити проблему вибору, розширити виробничі можливості, тобто, при тих самих ресурсах повніше задовольняти потреби людей.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Процес виробництва в підприємствах включає виробничі ресурси й фактори виробництва. Ресурси – це потенційні елементи виробництва. Головні з них в аграрних та підприємствах агропромислового виробництва це трудові ресурси, земля і капітал. Фактори виробництва підприємства – це виробничі ресурси з огляду на їх функціонування. Загальноприйнята їх класифікація – людський фактор і уречевлений. Головним з них є людський. Людина створює речові фактори, приводить їх у дію (використовує) й удосконалює.

Приведення усіх факторів виробництва у рух обумовлено знаходженням правильних кількісних пропорцій між його речовинними елементами та чисельністю працівників підприємства.

Література

1. Борисов Е. Ф. Экономическая теория: учебник. Москва: Юрист, 1997. 568 с.
2. Макаренко П. М., Мельник Л. Ю., Макаренко А. П., Мельник Л. Л. Економічна теорія – політекономічний контекст : навч. посібн. 2-ге вид., доопрац. і допов. Полтава РВВ ПДАА, 2010. 211 с.
3. Маршалл А. Принципы экономической науки. /под ред. А.М. Прохоров; Т. 1 / Пер. с англ. Москва : Прогресс, 1993. 415 с.
4. Пирожков С. І. Енергетична безпека України у контексті економічних реформ. Стратегія економічного розвитку України : Наук. зб. Вип. 2-3. Київ : КНЕУ, 2000. С. 9-14.
5. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник / за ред. Г.Н. Климка, В.В. Несторенко. 2-ге вид. перероб. і допов. Київ : Вища школа – Знання, 1997. 743 с.

6. Реферат ученика П. Самуэльсона и В. Нордхауза «Экономикс». Эконом. Науки. 1990. 189 с.
7. Управление организацией: учебник [под ред. А.Г. Поршнева, З.П. Румянцевой, Н.А. Саломатина]. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 1996. 669 с.
8. Родіонов О.В. Ділова репутація підприємства: формування, діагностика, розвиток. Монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2009. 408 с.

References

1. Borisov E.F. (1977). Jekonomicheskaja teorija: uchebnik [Economic theory: textbook]. Moskva: Jurist. (in Russian).
2. Makarenko P.M., Melnyk L.Yu., Makarenko A.P., Melnyk L.L. (2010). Ekonomichna teoriia – politekonomichniy kontekst : navch. posibn. 2-he vyd., dooprats. i dopov [Economic theory-political economic context: textbook. 2nd ed., revision and report.]. Poltava RVV PDAA. (in Ukrainian).
3. Marshall A. (1993). Principy jekonomicheskoy nauki. [Principles of economic science]. Moskva : Progress. (in Russian).
4. PyrozHKov S. I. (2000) Enerhetichna bezpeka Ukrainy u konteksti ekonomichnykh reform. [Energy security of Ukraine in the context of economic reforms] Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy : Nauk. zb. Vyp. 2-3. p.p. 9-14.
5. Klymka H.N., Nestorenko V.V. (1997). Osnovy ekonomichnoi teorii : politekonomichniy aspekt : pidruchnyk. [Fundamentals of economic theory : political economic aspect : textbook.]. Kyiv: Vyscha shkola – Znannia. (in Ukrainian).
6. Samujel'sona P., Nordhauza V. (1990) Jekonomiks. [Economy] Jekonom. Nauki. Available at: <https://studfile.net/preview/2362211/page:27/>(accessed 14 January 2015).
7. Porshneva A.G., Rumjancevoj Z.P., Salomatina N.A. (1996) Upravlenie organizaciej: uchebnik 2-e izd., pererab. i dop. [Organization management: textbook 2nd ed., reprint. and add.] M.: INFRA-M . (in Russian).
8. Rodionov O.V. (2009) Dilova reputatsiia pidpriemstva: formuvannia, diahnostyka, rozvytok. Monohrafiia. [Business reputation of the enterprise: formation, diagnostics, development. Monograph.] Luhansk: Vyd-vo «Noulidzh». (in Ukrainian).

Надійшла / Paper received : 14.07.2020
Надрукована / Paper Printed : 28.09.2020